

بررسی شیوه‌های ارزشیابی منابع در آرشیوهای دیداری و شنیداری سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (موجود در شهر تهران) و پیشنهاد الگویی برای ارزشیابی^۱

محبوبه مهریزی^۲

چکیده: در این پژوهش با روش پیمایشی ۹ آرشیو رادیو و تلویزیونی سازمان صدا و سیما مورد بررسی قرار گرفتند تا مشخص شود از چه روش‌هایی برای ارزشیابی منابع خود استفاده می‌کنند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شیوه مورد استفاده در آرشیوها برای ارزشیابی منابع براساس تجربه و آموخته‌های آرشیویست‌ها، به علاوه تجربه و دستورهای مدیران است و در ۸۸/۸ درصد آرشیوها الگوی خاصی برای این منظور به کار نمی‌رود. با استفاده از روش طراحی سیستم، روش سندی و کتابخانه‌ای الگویی بر اساس "نوع برنامه‌ها" پیشنهاد شد.

مقدمه

در هر حوزه‌ای از علوم، ارزشیابی معنای خاصی دارد و اتخاذ بهترین روش برای ارزشیابی در آن حوزه نیز تابع دلایل خاصی است. مثلاً در حوزه آموزش، روش‌های ارزشیابی با این هدف به کار می‌روند که نیل به هدف‌های کلی و اختصاصی یک برنامه آموزشی را فراهم می‌کنند. در

۱. برگرفته از: محبوبه مهریزی، "بررسی شیوه‌های ارزشیابی منابع در آرشیوهای دیداری و شنیداری سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (موجود در شهر تهران) و پیشنهاد الگویی برای ارزشیابی" به راهنمایی آقای نورالله مرادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۷۸.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز ارزشیابی نقش بسیار مهم دارد و با ویژگی‌های خاصی اعمال می‌شود. مثلاً در بخش انتخاب و تهیه منابع از ارزشیابی برای انتخاب یا و جین به‌طور مستمر استفاده می‌کنیم. همچنین تصمیم‌گیری درباره اینکه یک منبع دیداری - شنیداری می‌تواند برای همیشه نگهداری شود و یا پس از مدتی باید از مجموعه خارج شود نیز از فرآیند ارزشیابی پیروی می‌کند. این فرآیند در آرشیوهای دیداری و شنیداری سازمان‌های رادیو - تلویزیونی از جمله سازمان صدا و سیما به این علت دارای اهمیت است که اینگونه آرشیوها وظایفی چون حفظ و نگهداری منابعی را دارند که جنبه تاریخی و ملی دارند، در برنامه‌سازی استفاده می‌شوند، و یا برای پخش مورد استفاده قرار می‌گیرند (مرادی، ۱۳۷۳).

اگر این منابع با روشی مناسب بررسی نشوند گذشته از اینکه آرشیوها وظایف فوق‌الذکر را منعکس نمی‌کنند، ناچارند همه منابع تولید شده را حفظ و نگهداری کنند. از طرفی نگهداری منابع دیداری - شنیداری به هزینه زیاد، فضای مناسب و خاصی نیاز دارد که نگهداری هر منبعی را عملاً غیر ممکن می‌سازد. علاوه بر آن در یک سازمان رادیو - تلویزیونی بسیاری از این منابع، میراث فرهنگی آن کشور را می‌سازند. بنابراین باید به گونه‌ای عمل کرد که حتی برنامه‌های - بالقوه ارزشمند نیز از بین نرود.

لذا در پژوهش حاضر ابتدا شیوه‌هایی که برای ارزشیابی منابع در آرشیوهای دیداری و شنیداری سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران به کار می‌رود، بررسی می‌شود. از نتیجه بررسی انجام شده و با مشاهده کاستی‌ها و توانائی‌ها الگویی ارائه خواهد شد که ارزشیابی منابع با دقت بیشتری انجام شود. بررسی و الگوی پیشنهادی با توجه به استانداردهای فدراسیون بین‌المللی آرشیوهای تلویزیون (فیات)، متخصصان مواد دیداری / شنیداری در داخل و خارج کشور، و تجربیات آرشیوهای کشورهای پیشرفته انجام می‌شود (فیات، ۱۹۹۵).

پرسش‌های اساسی

۱. چه کسانی در تعیین ارزش آرشیوی منابع دیداری / شنیداری آرشیوهای صدا و سیما نقش دارند؟
۲. آرشیوها در چه زمانی به ارزشیابی منابع خود می‌پردازند؟
۳. آرشیوها چه مراحل را برای تشخیص ارزش آرشیوی منابع طی می‌کنند؟
۴. چه ویژگی‌هایی در یک برنامه باعث می‌شود که آرشیو آن را به عنوان یک منبع آرشیوی مناسب بدانند؟

۵. این مراحل و ویژگی‌ها از چه الگوهای پیروی می‌کنند؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. در بیش از ۵۰ درصد از آرشیوها، مدیران گروه‌های تولید منابع آرشیوها را مورد بررسی قرار می‌دهند.
۲. در بیش از ۵۰ درصد از آرشیوها، مراحل و عوامل تعیین‌کننده ارزش آرشیوی منابع، تابع الگوی خاصی نیستند.
۳. برای بیش از ۵۰ درصد آرشیوها زمان مشخص برای ارزشیابی منابع اختصاص نیافته است.

روش پژوهش و جامعه مورد مطالعه

در این پژوهش از سه روش پیمایشی، طراحی سیستم، و روش سندی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه، آرشیوهای رادیو و تلویزیون سازمان صدا و سیما هستند که عبارتند از: آرشیوهای ویدئو کاست مرکزی، شبکه ۲، ۴، ۵؛ شبکه سحر و صدای برون مرزی؛ شبکه جهانی جام جم؛ معاونت صدا و خبر.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

اطلاعات به دست آمده از آرشیوهای مورد بررسی حاکی از آن است که اگرچه در هفت آرشیو (۷۷/۷ درصد) مدیران گروه‌های تولید در تعیین ارزشیابی مواد نقش دارند ولی همراه آنها گروه‌های دیگری هم در ارزشیابی دخیلند که شامل مدیران تأمین و تولید برنامه، آرشیویست‌ها، تهیه‌کنندگان و... می‌باشند. در دو آرشیو دیگر به ترتیب آرشیویست‌ها و واحد خبر؛ آرشیویست‌ها، مدیر شبکه، تهیه‌کنندگان و مدیران تأمین و تولید برنامه در ارزشیابی نقش دارند. دو مورد از آرشیوها (۲۲/۲ درصد) ارزشیابی منابع خود را در زمان خاصی در سال انجام می‌دهند، یک مورد (۱۱/۱ درصد) برنامه‌ها را به محض ورود به آرشیو مورد بررسی قرار می‌دهد، سه مورد (۳۳/۳ درصد) برنامه‌ها را بر حسب مورد بررسی می‌کنند و سه مورد (۳۳/۳ درصد) نیز دارای آرشیو موقت هستند. از سه آرشیوی که دارای آرشیو موقت هستند. آرشیو صدای برون مرزی تا سه ماه منابع را در آرشیو موقت نگهداری می‌کند و بعد از آن تعیین می‌شود که چه منابعی به طور دائم نگهداری شوند. در آرشیو ویدئو کاست شبکه ۲ و شبکه سحر مدت زمان خاصی برای نگهداری منابع در آرشیو موقت در نظر نگرفته‌اند و این بسته به محتوای منابع متفاوت است. آرشیو معاونت صدا و شبکه تهران هر شش ماه یک بار به بررسی برنامه‌هایشان می‌پردازند. در مجموع سه مورد (۳۳/۳ درصد) از آرشیوها زمان مشخصی را به بررسی و تعیین

اینکه ماده‌ای ارزش آرشيو شدن دارد، اختصاص می‌دهند ولی شش مورد (۶/۶۶ درصد) این کار را در زمان‌های پراکنده انجام می‌دهند.

جدول ۱. گروه‌های سهم در ارزشیابی منابع

نام آرشيو	تهیه‌کنندگان	آرشيوست‌ها	مدیران تأمین و تولید برنامه	نمایندگانی از گروه‌های تولید	مدیر گروه‌ها	موارد دیگر
صدای برون مرزی	—	—	—	—	×	مدیر رادیو
ویدئو کاست خیر	—	×	—	—	—	واحد خیر
شبکه ۴	—	—	×	×	×	—
شبکه جام جم	—	×	×	×	×	مدیر آرشيو
ویدئو کاست شبکه ۲	×	×	—	—	×	مدیر آرشيو و شبکه
شبکه سحر	×	×	×	—	—	مدیر شبکه
ویدئو کاست مرکزی	×	×	×	—	×	—
شبکه تهران	—	×	×	—	×	—
معاونت صدا	—	×	×	—	×	—

جدول ۲. زمان ارزشیابی منابع در آرشيوها

نام آرشيو	نگهداری در آرشيو موقت	بررسی برنامه‌ها در زمان خاصی در سال	بررسی برنامه‌ها به محض ورود به آرشيو	بررسی برنامه‌ها بر حسب مورد
شبکه ۲	×	—	—	—
ویدئو کاست مرکزی	—	—	—	×
معاونت صدا	—	×	—	—
تولید صدای برون مرزی	×	—	—	—
شبکه ۴	—	—	—	×
شبکه جام جم	—	—	×	—
شبکه سحر	×	—	—	—
شبکه تهران	—	×	—	—
ویدئو کاست خیر	—	—	—	×

آرشیوها مراحل خاصی را برای تشخیص ارزش آرشیوی منابع طی می‌کنند که بسته به مواد دریافتی آنها (جدول ۳) متفاوت است. به عنوان نمونه آرشیو ویدئو کاست شبکه ۲، مواد راش^۱ دریافتی را تا زمان پخش یک برنامه نگهداری می‌کند. به این علت که ممکن است برنامه‌ای که هنوز پخش نشده است، برای تدوین به قسمت‌هایی از این مواد احتیاج داشته باشد. بعد از آن موادی را که تهیه‌کننده برنامه مناسب و قابل استفاده در برنامه‌سازی بداند در مخزن جدایی نگهداری می‌کند و موادی که ارزش آرشیوی ندارند با دستگاه عیب یاب پاک و به انبار بازگردانده می‌شود تا برای ضبط مجدد برنامه مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۳. مواد دریافتی آرشیوها

نام آرشیو	مواد راش	منابع تولید شده توسط سازمان	منابع خریداری شده از داخل کشور	منابع خریداری شده از خارج کشور
ویدئو کاست مرکزی	×	×	×	×
شبکه ۴	×	×	×	×
شبکه سحر	×	×	—	—
صدای برون مرزی	—	×	×	—
شبکه ۲	×	×	×	×
شبکه جام جم	—	×	—	—
معاونت صدا	—	×	×	×
شبکه تهران	—	×	×	×
ویدئو کاست خیر	×	×	—	—

ویژگی‌هایی که در یک برنامه باعث می‌شود آرشیو آن را به عنوان یک منبع آرشیوی مناسب بدانند در آرشیوهای مورد بررسی دارای نقاط مشترک و متفاوتی است که در مجموع می‌توان آنها را به شکل زیر تعریف کرد:

تمام برنامه‌هایی که دارای ارزش تاریخی، علمی، هنری، اجتماعی، و فرهنگی باشند، قابلیت پخش مجدد داشته باشند، و در برنامه‌سازی به کار آیند.

از آرشیوهای مورد بررسی هشت مورد (۸/۸۸ درصد) اشاره کردند که برنامه‌های رسیده به آرشیو را براساس تجربه مورد بررسی قرار می‌دهند و الگوی خاصی برای این منظور به کار نمی‌برند و فقط یک مورد (۱/۱۱ درصد) بررسی برنامه‌ها را براساس دستورالعملی خاص انجام می‌دهد.

۱. ضبط‌های مختلف صحنه‌ای را که در پایان تصویر برداری حاصل می‌شود، راش می‌گویند.

نتایج و پیشنهادها

برخی از ویژگی‌هایی که آرشیوهای مورد بررسی برای نگهداری برنامه‌ای اشاره کردند قابل مشاهده و ملموس است. قابلیت پخش مجدد یک برنامه و یا استفاده در برنامه‌سازی از امانت و نوع مراجعه‌ای که به مجموعه آرشیو می‌شود، به دست می‌آید و شاید هیچ کس به اندازه آرشیویست‌ها در تعیین این دو مورد صلاحیت ندارند. اما زمانی که می‌گوییم برنامه‌ای که دارای ارزش تاریخی است باید حفظ و نگهداری شود، چه چیز، چه کسانی و با چه دانشی این ارزش را مشخص می‌کند. این مسئله وقتی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که به نحوه ارائه نظرات گروه‌های درگیر در ارزشیابی نیز توجه کنیم. در ۶۶/۶ درصد آرشیوها، در مواردی آرشیویست‌ها سیاهه‌ای از برنامه‌هایی که به تشخیص خود و نظرات گروه‌های دیگر ارزش ماندگاری ندارند در اختیار مدیران می‌گذارند و در مواردی نیز مدیران دستور پاک کردن و یا تأکید بر نگهداری منابع را می‌دهند. ولی در همین آرشیوها، این گروه‌ها در کنار هم و با داشتن جلسات دوره‌ای این کار را نمی‌کنند. در دو آرشیو نظرات از سوی مدیران به آرشیویست‌ها و در یک مورد دیگر نظرات از سوی آرشیویست‌ها به مدیران پیشنهاد می‌شود.

در ۶۶/۶ درصد از آرشیوهای مورد بررسی زمان مشخصی را به ارزشیابی اختصاص نمی‌دهند و در مواردی که برنامه‌ها در زمان خاصی در سال مورد بررسی قرار می‌گیرند با توجه به نحوه ارزشیابی زمان کوتاهی است.

در انتخاب یک روش برای گزینش مواد بهتر است تا برنامه‌ها دسته‌بندی شوند به علت اینکه انتخاب ماده‌ای برای نگهداری از یک دسته به دسته دیگر متفاوت است (کولا، ۱۹۸۶). در این پژوهش یازده برنامه تعریف شده‌اند که عبارتند از: اخبار، تحلیل، و تشریح اخبار، وقایع جاری؛ برنامه‌های مجله‌گونه و گفت‌وگوها؛ وقایع؛ فیلم‌های مستند؛ برنامه‌های ورزشی؛ نمایش و اجراها؛ برنامه‌های تفریحی؛ مسابقات؛ برنامه‌های آموزشی؛ برنامه‌های مذهبی؛ برنامه‌های کودکان و نوجوانان بعد از آن قالب هر نوع، نمونه‌هایی از هر نوع، و در آخر توصیه‌هایی برای انتخاب بهترین ماده در هر دسته بیان شدند که در زیر به‌طور خلاصه آمده است:

۱. مواد راش

برنامه‌هایی که توصیه می‌شود مواد راش آنها نگهداری شود به قرار زیر است.

- اخبار، تحلیل و تشریح اخبار و وقایع جاری؛

- وقایع؛

- سخنرانی‌های افراد مهم کشور؛

۲. برنامه‌هایی که مواد پخش نشده آنها ارزش نگهداری دارند، عبارتند از:

- فیلم‌های مستند؛

- مسابقات بین‌المللی - از نوع "برنامه‌های ورزشی" توسط کشور برگزار کننده

مسابقات؛ و نیز مسابقات قهرمانی ملی و محلی؛

۳. برنامه‌هایی که به ندرت دوباره به کار می‌آیند و در مواردی می‌توانند از مجموعه آرشیو

حذف شوند؛

- برنامه‌های مجله‌گونه و گفت‌وگوها؛

- مسابقات (که جنبه سرگرمی دارند نه مسابقات ورزشی)؛

۴. برنامه‌هایی که بدون انتخاب توصیه به نگهداری همه آنها می‌شود.

- فیلم‌های مستند؛

- همه نمایش‌های تک‌قسمتی؛

- برنامه‌های آموزشی؛

۵. موادی که ممکن است بارها مورد استفاده قرار بگیرند و بنابراین بهتر است مواد

بیشتری از آنها ذخیره شود.

- برنامه‌های تفریحی؛

- نمایش و اجراها؛

۶. برنامه‌هایی که با انواع دیگر همپوشانی دارند و معیارهای دیگری در نگهداری آنها به

کار می‌رود.

- برنامه‌های مذهبی؛

- برنامه‌های کودکان و نوجوانان؛

در باب زمان و نحوه ارزشیابی منابع توصیه می‌شود:

۱. شورای به نام "شورای عالی ارزشیابی" زیر نظر رئیس سازمان (یا نماینده تام‌الاختیار ایشان) با شرکت معاون سیما، معاون صدا، معاون مالی و اداری، معاون برنامه‌ریزی برای برنامه‌ریزی کلان، تعیین و تصویب آیین‌نامه‌ها تشکیل شود.

۲. کمیته‌هایی به نام "کمیته ارزشیابی" در معاونت سیما و صدا با زیر مجموعه‌هایی برای شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی تشکیل شود که مجری آیین‌نامه‌های شورای فوق باشد.

۳. آرشیویست‌ها در هر آرشیو، منابع را در آرشیو موقت نگهداری کنند و برابر آیین نامه، آن گروه از منابع را که باید نگهداری شود به آرشیو دائم بفرستند و آن گروه از منابع که پاک شدنی است پاک کنند. اما از آنجا که ممکن است منابعی به راحتی قابل ارزشیابی نباشند و لذا نظرات مختلفی توسط آرشیویست‌ها در باب حفظ و نگهداری آنها پیش بیاید، این موارد به معیارهای پیشنهادی سنجیده، و براساس آن گزارش تهیه و به کمیته ارزشیابی (بند دوم) فرستاده شود. کمیته مذکور با تشکیل جلساتی هر سه ماه یک بار مواردی را که توسط آرشیویست‌ها بررسی شده و مورد اختلاف آنها بوده است، مطالعه و نظر نهایی را اعلام نماید.

از طرفی سیاست روز تأثیر غیر قابل انکاری در ارزشیابی منابع آرشیوهای دیداری / شنیداری سازمان رادیو / تلویزیون دارد. همین مسئله باعث می‌شود که بررسی برنامه‌ها حتی در کمیته ارزشیابی به زمان و مطالعه بیشتر احتیاج داشته باشد، لذا در این حالت منابع دوباره در آرشیو موقت نگهداری می‌شود تا تجدید نظری بر روی آنها صورت گیرد.

بنابراین در دو حالت منابع آرشیوی در آرشیو موقت نگهداری می‌شود: زمانی که به آرشیو تحویل داده می‌شوند که شامل همه منابع است؛ زمانی که نمی‌توان به سرعت نظر صریحی درباره یک ماده ارائه داد و ماده مورد نظر احتیاج به بررسی‌های بیشتری دارد.

پیشنهاد می‌شود کمیته ارزشیابی شامل تعدادی اعضای ثابت (شامل آرشیویست‌ها، نمایندگان از گروه‌های تولیدی و نمایندگان از سوی مدیران شبکه)، و تعدادی اعضای متغیر باشد که این اعضای متغیر بر حسب نوع برنامه‌ها متفاوت خواهند بود. به‌عنوان مثال برای برنامه‌های آموزشی، نمایندگان از جامعه آموزشی در این کمیته شرکت کنند به علاوه اینکه تهیه‌کننده هر برنامه نیز در بررسی برنامه مربوط به خود حضور داشته باشد (توصیه‌های فوق در نمودار گردشی صفحه بعد آمده است).

نمودار فرآیند ارزشیابی مواد

مأخذ

۱. مرادی، نورالله (۱۳۷۳). مدیریت آرشیوهای دیداری - شنیداری. تهران: سروش.
۲. FIAT/IFTA programming and production commission (1995). *Recommended Standards and procedures for selection for preservation of Television programme Material*, september.
۳. Kula, sam (1986). *selection policy and selection standards for Television Archives in panorama of Audiovisual Archives*. London: BBC Data publications.